

Földr. 0.

1143

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS A NAGY MAGYAR ALFÖLD

ÍRTA

KAÁN KÁROLY

LEVELEZŐ TAG

(BEMUTATTA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1925. OKTÓBER 19-ÉN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉBEN)

BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

M. Földm. O. 1143.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS A NAGY MAGYAR ALFÖLD

ÍRTA

KAÁN KÁROLY

LEVELEZŐ TAG

(BEMUTATTA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1925. OKTÓBER 19-ÉN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉBEN)

BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

Gróf Széchenyi István a német-, francia- és angolországi utazásainak ¹ naplójára két mondatot írt, amelyek egyike : «La Hongrie n'est presque pas comptée parmi les nations».²

Gróf Széchenyi Istvánnak tehát akkor is, amikor egy éves külföldi útján gyarapította ismereteit és tanulmányozta idegen országok gazdasági és kulturális haladását és akkor is, amikor tanulságos útján írt naplóját lezárta, egyformán és szüntelen hazája sorsa, visszamaradt, kulturálatlan állapota lebegett szeme előtt. Hazafias érzésének fájdalma, a hazája sorsán kesergő lelke csillan ki a hosszú utazásain leszűrt abból a lehangoló megállapításból, hogy «Magyarország alig számít a nemzetek sorában !»

Gróf Széchenyi István azonban nem félt aggodással vagy lemondással, hanem fájdalmas nyugtalansággal, a jövőbe tekintő bizonyos benső erős fogadkozással írja le ezt a jeligét, melyből gyökere és csirája fakadt későbbi hazafias elhatározásainak és hatalmas alkotó tevékenységének.

De miként is számíthatott akkor Magyarország a nemzetek sorában, amikor a közlekedési eszközök nagy hiánya miatt az egész országban, de főleg a Nagy Magyar Alföldön számottevő forgalom kifejlődni nem tudott, ami azután nemcsak a lakosság között hátráltatta az érintkezést és akadály volt a külfölddel való sűrűbb kapcsolatnak, de a szellemekben megállapítható jelentős visszamaradásunknak is egyik okozója lett. Ez volt egyik akadály — Liphay szerint — közgazdasági haladásunknak is, bár annak fejlődését régi

¹ 1822. évi március 1-től 1823 február 9-ig.

² Zichy Antal : Gróf Széchenyi István külföldi útirajzai. Bpest, 1890. 276. old.

magánjogunk bénító intézkedései is jelentékenyen megnehezítették. Megakasztotta mindemellett a közgazdasági előrehaladást az a vámsorompó is, mely hazánkat akkor még az örökös tartományoktól a nemesi adómentesség ellensúlyozására elválasztotta és teljesen Ausztria gyarmatává süllyesztette. Hátráltatták e mellett és többek között rendi alkotmányunk elavult intézkedései is, amelyek a kiváltságosaknak aránytalan jogokat biztosítottak s a megyénkénti részekre tagolt nemzet egybeolvadását, a nemzeti erő és akarat egységes megnyilatkozásának lehetőségét is kizárták.¹

Kihalt mindemellett az idők multán a tartománnyá süllyesztett és nyelvében visszaszorított egész országból a nemzeti élet, mert a centralis kormányzat iránya, valamint a Bécs szellemében munkálkodó gyarmatias gazdasági tevékenység és a cenzura, lassan bár, de fokozatosan gúzsba kötött s elnémított az emberek legtöbbszörében minden hazafias érzést és öntudatot s szinte tétlen letargiába döntötte a nemzeti életet.

Ezért tűzte gróf Széchenyi István nyilvános szereplése első feladatául azt, hogy ebből az elalélt, ebből a szinte megdermedt állapotából rázza fel és ébressze öntudatra s oktassa ki a jövő feladataira nemzetét.

Berzeviczy Albert Kautz megállapítása szerint is ² talá-lóan a Kelet népe megjelenését, tehát az 1841-ik évet tekinti annak a választó vonalnak, «mely Széchenyi gróf irodalmi működésének ébresztő, buzdító és agitáló korszakát, a fékező, mérsékelő, túlhajtásoktól óvó s a nemzeti és közjogi radikalizmust korholó második korszakától elválasztja».³ Hozzátehetjük ehhez, hogy az első korszak alatt gróf Széchenyi István egyebek között egy új és egészen más gondolatvilágba terelte nemzetét és ezzel fokozatosan előkészítette a talajt az anyagi reformokra is ; sőt a Vaskapu nagyszabású és eredményes

¹ Lipthay Sándor : Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai. Bev. Bpest, 1896. 1. old.

² Szily Kálmán : Gróf Széchenyi István munkái : II. köt. — Kautz Gyula : Gróf Széchenyi István : A Kelet népe c. munkájának méltatása. XVIII. old.

³ Berzeviczy Albert : Magyar Remekírók 16. k. 20. old.

munkálataival ahhoz — más egyeben kívül — örökbecsű példát is nyújtott.

A második korszak alatt és éppen amióta irodalmi munkáit a fékező, a mérsékelő, a túlhajtásoktól óvó szellem és irányzat lengi át, tevékenysége az anyagi reformok körül annál nyugtalanabb, lázasabb, siettetőbb, mert úgy érzi, úgy gondolja és úgy is vallja, hogy most már kormánytámogatással végzett nagyarányú anyagi reformokkal használhat legjobban a «nemzetiség kifejlésének», s a magyarság anyagi és folyományaképpen erkölcsi boldogulásának is. Az is a hite, hogy mindezzel egyben ellensúlyozhatja, fékezheti nemzete túlhajtásait is.

Bizonyos loyális előzékenységgel gróf Széchenyi István a *Kelet népe*b¹ elismeri azt, hogy 1760 és 1790 óta előrehaladt az ország lakossága. Elismeri azt is, hogy azóta alkotmány és nemzetiség is «fejlődött» és elismeri e tekintetben az elődök érdemeit is; leszögezi mégis kellő hangsúlyozással és nyíltsággal, hogy «nemzeti jólétünknek t. i. oly jó létnek, melyre a lelkes magyar képes, egyedül nemzeti újjászületésünk azaz alkotmányunknak tökéletes kiképzése s mindenek előtt nemzetiségünk megmentése és jövődjének biztosítása szolgálhatnak alapul».

Gróf Széchenyi István tehát a magyar nemzet jólétét, anyagi és erkölcsi boldogulását, a magyar faj kiválásának lehetőségei és alkotmányos kormányzás biztosítása mellett tudja csak elképzelni. Mégis e kettő közül szerinte első, s mindenek előtt való a nemzetiség megmentése, jövőjének biztosítása.

A nemzetiség kiválásának, a magyarság kifejlésének és jövője biztosításának elősegítéséhez pedig az alkotó munkát tekintette sürgős teendőnek, ezt szabta elsőrendű feladatának, ami azután lényegesen kihatott közszereplésére, nyilvános tevékenységének irányára és módjára is.

Neki nem az alkotmány biztosítása a mindenek előtt

¹ Szily Kálmán: Gróf Széchenyi István munkái. II. kötet. — Kautz Gyula: Kelet népe. 1841. Bpest, 1905. 4—5. oldal.

való, mert mindenk fölött alkotó tevékenységet kíván kifejteni.

«Nemzetének elsősorban anyagi felemelését, kultur-népekkel egyenlővé tételét — nemzeti sajáttságaink épségben tartása mellett — vallotta feladatának.»¹

«A nemzetben rejlő szellemi és anyagi erőket kívánta kifejteni és érvényre juttatni, hogy a kormánnyal karöltve, nagyszerű alkotások létesüljenek.»²

Az ilyen alkotó munka iránt való vonzalma pedig annál természetesebb és logikusabb, mert gróf Széchenyi István nyilvános szereplése kezdetétől fogva az erkölcsiek mellett nagy fontosságot tulajdonított az anyagi érdekeknek, s az ezek előmozdítására szolgáló eszközöket fiatalabb korában is igen behatóan tanulmányozta!³ «Ő volt nemzetünk első államférfia, — így ír Liphay, — aki az anyagiak visszahatását a szellemiekre meggyőzően fejtette ki, s amazok gyarapodásától várta emezek fellendülését.»⁴ Jövendő céljaként pedig az a feltevés lebegett szeme előtt, hogy az anyagi jólét nyomán s annak természetes folyományaként be kell következnie a politikai élet átalakulásának, kifejlésének s velök a politikai jogok kibővítésének is,⁵ bár kora — Falk szerint — a politikai kérdések közepette alig tudta értékelní az anyagi érdekek fontosságát.⁶

Kovács Lajosnak azt mondotta gróf Széchenyi István, hogy: «Nemzetiségünk megszűnt valahára ostrom tárgya lenni felülről, ezeket mi átengedhetjük a szabad fejlődésnek, de a fejlesztés munkát követel, s ha munkálni akarunk, nem tarthatjuk fel csökönyösen a meddő védelmi tért. A merev

¹ Bagyó János: Gróf Széchenyi István közlekedésügyi reformja és tevékenysége. 9. old.

² U. a. m. f. és Zichy Antal: Gróf Széchenyi István naplói. 383. old.

³ Bagyó János: Gróf Széchenyi István közlekedési reformja és tevékenysége. Bpest, 1913.

⁴ Liphay Sándor: Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai. 1896. 4. old.

⁵ Bagyó János: Gróf Széchenyi István közlekedési reformja és tevékenysége. Bpest, 1913. 14. old. és 19. old.

⁶ Falk M.: Széchenyi István gróf és kora. 195. old.

ellenzéki állás ideje lejárt. Gondolni kell annyi mulasztások után főleg hazánk anyagi kifejtésére.»¹

Gróf Széchenyi István pedig ekkor már annál nagyobb megnyugvással törekedhetett az anyagi reformok megvalósítására, mert az 1843/44-iki országgyűlés után barátja, gróf Apponyi György lett a magyar kancellária vezetője, s vele a megfontolt haladás képviselői, a reformok iránt is érdeklődők jutottak szerephez, akiknek működéséhez Széchenyi annál is nagyobb reményeket fűzött, mert Apponyinak sikerült Metternich bizalmát is megnyernie. Bizonyára ennek a bizalomnak a folyománya az is, hogy Bécsben mind jobban érdeklődtek Széchenyi iránt. És ennek a nagy változásnak a következménye az is, hogy gróf Széchenyi István, aki ekkor reményeiben felélénkülve nézett a jövő felé, nem tért ki a neki felajánlott kinevezés elől sem.²

Abban a szilárd meggyőződésében, hogy további reformterveit így valósíthatja meg legbiztosabban és így is használhat legjobban hazájának, vállalja a kormánnyal való szoros együttműködést megkívánó megbízást, amellyel őt a király 1845-ben a helytartó tanács mellé az utak, vizek stb. szolgálatára hivatott «bizottmány» elnökévé nevezte ki.

Nem vár közvetlen politikai sikereket a kinevezéstől, hanem elsősorban a nagyszabású anyagi reformok biztosításának elősegítését reméli a kormánnyal való együttműködéstől. Örvend, hogy távol a politikától és pártküzdelmektől, az anyagi reformoknak élhet. Maga is úgy szögezi le, hogy: «kívül a politika körén az ország anyagi ereje kifejtésének vezetésével kínáltak meg.»³

Ez elől a megbízás elől pedig a nélkül, hogy a következetlenség vádja ne érje, annál kevésbbé térhetett ki, mert a kormány azok iránt az anyagi reformok iránt mutatott bizonyos hajlandóságot, amelyeket éppen ő sürgetett.

¹ Kovács Lajos : Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. Bpest, 1889. 10. old.

² Lipthay Sándor : Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai. Bpest, 1896. 74. old.

³ Kovács Lajos : Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. I. 115.

Lehet, — úgymond, — hogy a kormányzat mást vár tőle, mint amit ő kíván elérni az állásvállalással, de hát majd elválnak a dolgok. «Ők engem, én őket akarom utilizálni, meg látjuk, mire megyünk! Az én mai állásomban a nyeresmény mérlege igen súlyos. Lehet, nagy dolgokat hozhatok mozgásba, ellenben mit veszíthetek?»¹

Állásfoglalásának megvilágítására különben kijelenti azt is, hogy a kormánnyal való egyetértés nélkül el lehet élni, de nagyobbyszerűt és tartósat az adott körülmények között alkotni nem lehet.²

Ha a nemzet vagy legalább is annak agilisabb része újjat húz a kormánnyal, s annak tevékenységét, jószándékait ellensúlyozza, jelentősebbet és országra szólót létrehozni, ő is valóban képtelen lesz.

Azt hiszi ezért, hogy ha eddig tett szolgálatot a hazának, az nem abban állott, hogy annak idején az elfásult nemzetet dermedtségéből felrázni iparkodott, s hogy akkor, amikor a kormányzat alkotmányos és magyar nemzeti célokat nem szolgált, maga ilyenekre törekedett. Ehhez — szerinte — nem kellett egyéb, mint egy kis bátorság és áldozatkészség, mert előrelátható volt, hogy nem nagy fáradságát a nemzet rokonszenves tüsssal viszonozza.

Úgy véli, polgári kötelességének inkább ezzel felelt meg, s az utódok «engesztelő hangulattal» ítélik majd meg ezt az eljárását, amellyel saját szeplőtlen híre elé helyezte hazája érdekeit. Úgy véli, kötelesség is így cselekedni akkor, amikor a haza üdvét szolgálhatjuk vele, még ha ennek ellenében legnagyobb kincsünket, honfitársaink rokonszenvét kellene is felcserelnünk a közélettől való visszavonulás annyira fájdalmas érzésével.³

És valóban, gróf Széchenyi Istvánnak az az elhatározása,

¹ Kovács Lajos : Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. Bpest, 1889. I. k. 11. old. és dr. Komlóssy Ferenc : Széchenyi István gróf élete. 1911.

² Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg. 37—40. old.

³ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg. 40. old.

amellyel a magyar helytartó tanács mellett az utak s vizek szolgálatára hivatott bizottmány elnöki tisztét elvállalta, számottevő visszahatást váltott ki.¹

Gróf Széchenyi István átéli a kellemetlen támadások sokféle formában megnyilatkozott sorozatát, de célkitűzésében mindez hazájáért lángoló lelkét nem ingatja meg. El nem téríti szándékától és elhatározásától; amint a királyi kinevezés sem változtatja meg elvi álláspontját. Önállóságáról, függetlenségéről sem kíván lemondani, s erre utal is egy s más nyilatkozatában.²

1845 augusztus 16-án kelt elhatározásával nevezte ki V. Ferdinánd király gróf Széchenyi Istvánt az említett bizottmány elnökévé, helytartói s egyúttal valóságos belső titkos tanácsossá; minek utána esküjét — mint maga írja — «nyomasztó érzések között» nemsokára le is tette a Felség kezébe.

Mivel pedig a hivatala szervezése iránt egyidejűleg nem intézkedtek, nehogy az utazásra alkalmas ősz-eleji időt elmulassza, már szeptember 27-én az aldunai munkák volt kiváló műszaki vezetőjével és hűséges munkatársával, Vásárhelyi Pállal, aki azóta a Tisza folyó felvételének munkáit vezette, és Tasner Antallal, a Tisza völgyének, az Alföldnek beutazására indul.

Gróf Széchenyi István ugyanis, amikor a helytartó tanács mellett az utak, vizek szolgálatára hivatott bizottmány elnöke lett, elsősorban is a Tiszavölgy «rendezésére», a Nagy Magyar Alföld gazdasági felvirágoztatására gondol. Mert

¹ Klauzál túlbuzgalmában, meg népszerűsége helyreállítása érdekében, azt indítványozta megyéjében, hogy emeljenek óvást és tiltakozzanak Széchenyi kineveztetése ellen. Szentkirályi «minden rossznak okozóját» látta Széchenyiben. Voltak, akik macskazenével fenyegették, kocsiját sárral dobálták meg, a megye üléstermében pedig kipisszegték. — Zichy: Gróf Széchenyi István naplói. 471—472. old.

² Wirknert például azzal lepi meg, hogy ne nézze őt «horogra került prédájuknak», báró Gervay-t pedig a következőképpen figyelmezteti erre: «Ne hitesse el magával, hogy most már meghunyászkodtam»... «Én független vagyok». — Zichy: Gróf Széchenyi István naplói, 467. old.

ez úton a magyar faj legeredetibb fészkének boldogulását, s mindezzel a legfőbb nemzeti célok szolgálatát véli az Alföldön jó sikerrel megkezdhetni.

Ezt a kérdést találta akkor az ország érdekében elsősorban sürgősnek és fontosnak, mert magasabb szempontból egy hatalmas agy látkörével és mindenkéül fölötte a legfőbb nemzeti érdekek, a magyar nemzeti jólét fanatikus szolgálatának, a magyarság fejlesztésének, anyagi és szellemi megerősödésének szempontjából bírálta el a maga elé tűzött feladatokat.

«Nyilvános életemnek, minden politikai működésemetnek alfája s legmélyebb talpköve sohasem volt egyéb és sohasem lesz más, mint azon nemzetiség kifejtésének és nemesítésének minden tehetségem szerinti előmozdítása, amelynek körében világot látnom rendelt a végzés.»

«Hogy lehetett volna» — így folytatja — «új hatáskörömben bármily előbbi gondolatom, mint a Tiszavölgy, melyben a legtöbb és legeredetibb magyar lakik s mely napról-napra inkább közelít a végpusztuláshoz.»¹

Széchenynek tehát mindenkéül fölötte az volt a célja, hogy ezt az eredeti alföldi magyarságot, a nemzet magvát megmentse, fejlessze, szaporítsa és boldoggá, megelégedetté tegye; s ennek a célnak szolgálatában látta elsősorban fontosnak és sürgősnek a Tisza mentén a nagyobb arányú tevékenységet.

Ezt az álláspontját és törekvését pedig ezúttal is úgy indokolja, hogy a nemzetiség megerősítése, kiképzése, s mint írja, «nemesítése» mellett «előbb-utóbb, de okvetlenül kifejlik» . . . «a közpolgáriasodás és általános szabadság malasztja is» !

A «nemzetiség kifejtése, nemesítése, minden politikai kötelességek legelsőbbike; legalább az én hitvallásom szerint». Mert nem szabad — úgymond — elfelejtenünk, hogy «nemzeti állásunk még vajmi gyenge, számunk csekély, az idegen felsőbbség által való elolvasztás veszélyének pedig erősebben ki vagyunk téve, mint bármily nép». Nem szabad

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg. 9. old.

figyelman kívül hagynunk azt sem, hogy «a magyarság az az elem, amelynek alapján nagyobb lehetőséggel fejlődhetik ki alkotmány és szabadság, mint bármily, határunk közti elemen». Azért — úgymond — az, aki akármilyen kis mértékben járul is hozzá a nemzetiség megszilárdításához, felemeléséhez, többet tett a magyar jövő megalapozása érdekében, mint azt maga is gondolná és többet, mintha bármily másba vágta volna fejszéjét. «Egészségteli nemzetiséggel — így ír — minden elérhetünk, nélküle semmit.»

De hát «a magyar vér miként szaporodjék, ha nagyobb és eredetibb része sátorát éppen olyan lapályokban üté fel, melyek napról-napra, ahelyett, hogy kies kertekké varázsoltatnának, — mire annyira ajánlkoznak, — mindinkább a korlátlan vizek martalékaivá válnak, s melyekben süppedékes és egészségtelen létük miatt, valamint a népesedés, úgy minden munka is valódi sisyphusi kárhozat».

Forduljunk ezért — így ír — először is az Alföld s ezzel afelé a vidék felé, melyet a magyarság bölcsőjének kell tekintenünk.¹

Lelkesen karolja fel az eszmét, mert rég idők óta rajong az Alföldért és régóta foglalkozik az Alfölddel kapcsolatos kérdések megoldásának gondolatával. Még vajudtak benne — írja Komlósy² — a Dunával és Duna körül kíváncsatos munkákhoz fűződő tervek és gondolatok, amikor már a Tisza völgyére, az Alföldre veti tekintetét.³

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 10—12. old.

² Dr. Komlósy Ferenc: Széchenyi István gróf élete. Bpest, 1911. 178. old.

³ 1833-ban pedig, amikor a Vaskapu szabályozásánál a törökkel nehézségei merültek fel, elfogta a vágy, kísérlet- és kirándulásképpen a Tiszára menni, hol még gőzhajóval soha senki sem járt, hogy az ottani vízi út akadályait megismerje. Szeptember 3-án reggel 9 órakor kötött ki Széchenyivel az első gőzhajó Szeged mellett, hol a város lakossága, élükön a piaristákkal, lelkesen ünnepelte. — Zichy Antal: Gróf Széchenyi István naplói. — Tovább nem is ment, mert féltette a bizonytalan úton a hajót és mert a dunai munkálatok visszaszólították. De már ekkor elhatározta, hogy a Tisza elkerülhetetlen szabályozásához az előzetes szemléket dunai hajókkal fogja elvégeztetni. — Bagyó János: Gróf Széchenyi István közlekedési reformja. 156. old. Falk I. m. 217—218. old.

Nagy figyelemmel olvassa már ez időben Vedres István-nak, Szeged kiváló mérnökének a tiszai árvizek eltérítéséről szóló és a Tisza-Duna csatornát tárgyaló műveit,¹ és lelkes szavakkal köszöni meg Deáki Antalnak, a szegedi piaristák igazgatójának, hogy kérésére ezeket a munkákat hozzá juttatta.² Olvasnia kellett a szarvasi sziken olyan kiváló eredményekkel munkálkodott Theschedik Sámuel lelkész könyveit is, mert hiszen azok egyikét édesatyja, gróf Széchenyi Ferenc fordíttatta magyarra és segítette elő annak kiadását is.³

Oly nagy az Alföld és annak magyarjai iránt való vonzalma, hogy ezekből az érzéseiből már fiatal korában a saját fajára is következtetni vél. Még 1814-ben németül ezt jegyezte föl magáról naplójában: ... «hogy nekem okvetlenül a legősibb hún fajból kell származnom, az már abból is kiviláglik, mert a svájzi Alpok legszebb vidékein vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben sohasem tudtam úgy felbuzdulni, átmelegülni s lelkesülni, mint hazám kopár pusztáin.»⁴

A Kelet népében pedig⁵ azt írja, hogy sohasem lépett volna a nyilvános élet mezejére, ha gyermekora óta nem él lelkében reményképpen, s élete legelhatározóbb idején nem erősbül benne szent hitté az a gondolat, hogy «a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni az ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsök fajnak,

¹ Vedres István: A Tiszát a Dunával összekötő új hajózható csatorna. 1805.

² Dr. Komlóssy Ferenc: Széchenyi István gróf élete. Bpest. 1911. 178. old.

³ «A paraszt ember Magyarországon micsoda és mi lehetne; egy jó rendbeszedett falunak rajzolatjával egyetemben Samuel Theschedik által, most pedig németből magyarra fordította Kónyi János». Pécselt, Engel János betűivel. 1786. — Theschedik: A magyarországi ipar néhány akadályáról és azok elhárításának lehető módjairól különösen a Tisza vidékén. (Németül a Schedius-féle Zeitschrift von und für Ungarn II. kötetében jelent meg 1802-ben.)

⁴ Zichy Antal: Gróf Széchenyi István naplói. Bpest. 1884. 9. old.

⁵ Szily Kálmán: Gróf Széchenyi István munkái. II. sorozat. — Kelet népe. Bpest, 1905. 15. old.

mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit s fel-felbőszülésében mint Isten ostora mindenütt vérrel járt», és mely sajátságos árnyalatokban «bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemeset rejt magában, mint az emberi nemnek akármely más lelkes és erős családja»: — csak hogy «a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, felemelkedni».

Kérdi ezért, hogy lehet-e minden keserűségtől tisztább érzés, mint az emberiség egy nemzetét megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen mineműségében kifejleszteni. Nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség «feldicsőítéséhez» vezetni. És van-e embernek jutható edesebb osztályrész, mint az, ha e «megdicsőítéshez» mint hangya csak egy paránnyal is járulhat.

Az Alföld minden anyagi és szellemi segítése — szerinte — előbb vagy utóbb megtermi az ország más részei számára is a maga gyümölcseit, mert ha a nemzeti organizmus ilyen kútforrása egészséges lesz, a pezsgő életerő elárad majd a többi részekbe is. míg «a dunántúli és egyéb magyarság is nemzeti-ség dolgában csak hervadozni fog, ha pusztulásnak indul a Tiszavölgy s ezzel az Alföld.»¹

«... ha látom — így ír — jó irányzattal az Istennek mennyi szolgálalelkű, jobbadán szinte burgonyaképű népei is kiemelkedhetnek a középszerűség zsibbasztó állásából: ugyan hogy tudnék kételkedni én, hogy jó irányzattal a lelkes, deli természetű, vitézképű magyar ne érhetné el az emberi kifejlés legmagasb fokát is?»²

Mindez oly erős meggyőződése, hogy nyílt beismerése szerint is önmagával jött volna a legnagyobb következetlenségbe, ha megbízatása után legelső sorban nem a Tiszavölgyet tekinti legfőbb tevékenysége színterének.

A megbízatás előtt nem tehette ezt, mert a kormány

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 13. old.

² Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 73. old.

segítsége nélkül ilyen óriási munkába nem kezdhették, s mert a Duna és egyebek eddig teljesen lekötötték tevékenységét.

Az a tudat pedig, hogy e fontos problémák hatalmas munkáit neki kell vezetnie, hogy nagy nemzeti feladatok megoldását reá bízták, lelkiismereti gondokat is támaszt benne.

«Megilletődve állok e gondolatnál íróasztalom mellett s mosolyra fakad ajkam. Te agg legény, — így rebegek magamban, — kiben sem elég tudomány, sem többé elég erő nincs, te fogsz lenni vezér s pedig oly ügyben, amelynek példája — ha olyatén vonásokban sikerül, mint én azt képzelni tudom, sőt bizonyos vagyok, hogy sikerülhet — e világon még alig van ; és semmiségem érzetében pirulok. S valóban, ha nem tudnám, hogy olykor az égi lakosok kicsinyek által szeretnek nagyokat alkotni, és ha nem sejtené lelkem, hogy szeplőtlen hazafiság, melynek édes érzetét szabad élveznem, néha még ott is síma utakra talál, hol a legnagyobb tudomány és életerő, — melynek azonban ily alapja nincs, — előbb-utóbb bizonyosan megakad : soha magam ily óriási munka élére tétetni csak azért nem hagyom, mert azt, mint én gondolom, aztán immel-ámmal vinni nem szabad !»

«Ámde benn vagyok, s azért hadd vigyem azt, mint eszem sugja, mint keblem kész, míg bírom! Ha előbb-utóbb kiesik a fonál a kezemből, hadd vegye fel azt más, s én elég boldog leszek, ha míg élek, legalább egy kis, ha nem is kellő mozgásba tehetem azt.»¹

Elgondolása, conceptiója valóban nagy, mert gróf Széchenyi István nemcsak a Tisza folyót szabályozni, hanem amint azt maga is megjelölni szerette, «a Tisza völgyét rendezni» s mindezzel a Nagy Magyar Alföld gazdasági boldogulásának létalapjait biztosítani kívánta. A Tisza szabályozása magában is óriási feladat! És még a hozzáfűzött műszaki, közgazdasági, kulturális, sociális s egyéb tervek, amelyeket gróf Széchenyi István a Tiszavölgy rendezésének fogalmába zárt, s amelyeket a magyarság kifejlésének, az Alföld felvirágzásának feltételül szabott. Amiket

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 44. old.

évek során elgondolt és tervezett! Odáig, hogy eszmei virágos kertté válják az Alföld, amint azt elképzelte és amint azt annyiszor és olyan szívesen emlegette!

Mert természetes logikával messzetekintően és egybehangzóan alakította ki terveit, ha lázas tevékenysége mellett jórészt nem is egybefoglaltan közli ezeket tárgyaló gondolatait. Előrelátó tervszerűségét maga igazolja azzal a kijelentésével, hogy: «semmit sem tettem rögtönzésként vagy pillanatnyi felhevülés következtében, de minden léptem, minden tettem egy előre kiszámított messzeható tervnek szüleménye».¹ És ha nem is mindig együtt sorolja fel azok összes részleteit, de mert egy cél szolgálatában írta meg munkáit és ugyanaz a cél befolyásolta a naplóiba jegyzett gondolatait és beszédeit is, igazolt, hogy egy tárgyról több helyen is találunk értékes eszméket és olyan gondolatokat, amelyek egy egységes terv egybeillő, integrans részei.

A «Tiszavölgy rendezése»-nek fogalmába zárt széleskörű feladat-tömeget maga Széchenyi is «nagy»-nak, «országos»-nak tartja. A Tisza völgye alatt pedig nemcsak azt a földet érti, «amelyre a kicsapongó Tisza árja terjed», hanem érti «mindazon folyók és vizek ágyait és kiöntési lapályait is, amelyek a Tiszába ömlenek»!²

Gróf Széchenyi István e vállalkozásával különben nemcsak nemzetének, hanem a bécsi centrális, absolut kormánynak is iskolapéldát kívánt nyújtani. Lássa meg e munka eredményeiből a nemzet, hogy egyesült erővel, vállvetett munkával mily nagy dolgokat lehet jó sikerrel dűlőre vinni és hadd lássa meg a bécsi kormány is, «hogy a folyton háborgó, renitens erők józanabb célokra irányozva, mennyire hasznosíthatók, ha azok a haza és saját érdekük fejlesztésének tudatához jutnak»³, és erre irányuló törekvéseikben illetékes helyről támogatást is nyernek.

¹ Bárá Kemény Zsigmond: Történelmi és irodalmi tanulmányok. Gróf Széchenyi István 1851. I. kötet. 179. old. 1907.

² Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 14. old.

³ Gaál Jenő: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. Bpest, 1903. 313. old. — Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. 1846—1848. Bpest, 1889. I. kötet. 15. old.

Gróf Széchenyi István elgondolásában jó eleve teljesen kialakultak a nagy koncepciónak mindazon feladatai, amelyek a magyar fajnak az ő kifejezései szerint : «kiválását», «felcicsőítését», végeredményében boldogulását elősegíteni hivatottak.

A nagy munkával kapcsolatos és fölöttébb fontos mérnöki feladatok arányait, s azok megoldásának nehézségeit kellően tudja mérlegelni s találóan állapítja meg, hogy a roppant vízmennyiség, a csekély esés és a jórészt alacsony partok nehéz probléma elé állítják a tervezőt.

A feladat sikere egyik legfőbb feltételének a mérnöki tervet tekinti ugyan, mégis kiváló éleslátással és a terjedelmes kérdést átfogó hozzáértéssel megállapítja, hogy az egész Tiszavölgy szabályozását és rendezését magába foglaló nagyszabású egységes tervet minden apróbb részletében előre kidolgozni nem célirányos. A helyes eljárás csak az lehet, ha a Tiszavölgy fölvétele után a szabályozás nagy áttekintést igénylő koncepcióját illetőleg csak a főbb vonásokban, az elvi kérdésekben állapodnak meg s a részleteket a végrehajtásra hagyják. Ezek ugyanis a felvételek és részlettervek kidolgozása során, tehát az ilyen munka közben jobban világíthatók meg, sokkal sikeresebben dönthetők el, mint egy előre papírra vetett összefoglaló terv alapján.¹

Magát a végrehajtást pedig társulati úton kívánja biztosítani.

Gróf Széchenyi István ugyanis az akkori időknek nálunk még eléggé szokatlan, de lelkében már angliai útjában kialakult² és megérett azt az elvet vallotta, hogy a társadalmi szervezkedésben és egyesülésben van a gazdasági boldogulás alapja és a legnagyobb kérdések megoldásának a kulcsa. «Hogy a népek életében csak a társadalmi út, az érdekek józan egyesülése és közös vállvetés az áldást hozó.»³

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek. stb. 16. old.

² Zichy Antal : Gróf Széchenyi István naplói. Budapest, 1884. 136. old.

³ Kovács Lajos : Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. Bpest, 1889. 14. old.

Úgy szögezi le ezt a tételt egyik munkájában,¹ hogy: «a nemzeti fölvirágzás nagy munkáját soha s sehol sem állítja ki fejedelmek és kormányok korukat meghaladó szelleme, hanem a nemzet közértelmi kifejlésének s érdekegyesülésének hangyamunkája», s azért — mint írja tovább — nem divatszerű eszmének hódol, hanem kellően indokolt benső meggyőződés mondatja ki vele azt az elvet, hogy leg-helyesebben cselekszünk, ha minden olyan tevékenységet, amelynél «egyesek munkássága a közcélokat nem veszélyezteteti», az államhatalom törvényes felügyelete és szükség eseteire fenntartott beavatkozása mellett az érdekeltekre bízunk.

Ezért a Tisza és mellékfolyóinak szabályozására vonatkozólag is az a nézete, hogy közvetlenül sem a kormány, sem a nemzet nem végezheti el azt az elvárt sikerrel, mert ez a kérdés szerinte sem egyiknek, sem a másiknak «nem ég eléggé a bőrére». Nem érinti egyiket sem olyan közvetlenül a dolog, hogy egy határbeli munkát oly eréllyel és meg nem szűnő szorgalommal végeztessen és az elkészült létesítményeket oly gondnal fenntartassa, mint amennyi elengedhetetlen kelléke az ilyen rendezésnek.

Társulatok útján kívánja tehát végrehajtani elsősorban a Tiszavölgy szabályozását és azután további «rendezését» is, mert társulatoktól, vagy a mai szokásosabb elnevezéssel: szövetkezetektől várja a közgazdasági élet fellendülését is. A szabályozáshoz szerinte annyi társulatot kell alakítani, amennyit az egybefüggő és egyérendű vízszervezet megkíván. Szükséges ezenkívül egy, a helyhez kötött társulatokat egybefoglaló, s a társulatok működése között kívánatos összhang fenntartását biztosító központi nagy társulat kialakítása is.

Szépen és az akkori idők felfogásától nagyon is eltérően írja körül ebben a kialakulásban a maga szerepkörét.

Eddig — szerinte — nálunk nem ismerték azt a kapcsolatot, amely nagybbszabású vállalkozásoknál a kormány és a vállalkozó testület között szükséges ahhoz, hogy nem korlátozott tevékenység mellett is élvezhessék a kormány támogatását.

¹ Gróf Széchenyi István: Véleményes jelentés a Tiszaszabályozási ügy fejlődéséről. 1848. 7. old.

Eddig nálunk vagy kiküldöttek egy «commissarius»-t, aki annyit «teremtett», amennyi a vármegye részéről rendelkezésre bocsátott erővel és az ilyen célokra egyedül felhasználható volt «sóár alap» pénzéből módjában állott vagy csak annyiban volt észrevehető a kormány érdeklődése, hogy valamely társulat fölött felügyeletet gyakorolt.

Holott ha nagyszabásút akarunk teremteni — így ír — feltétlenül szükséges, hogy a társulatokban nyilvánuló egyesülés erejének előnyeit összhangba, kapcsolatba hozzuk a kormánytámogatás súlyával. Ezzel a kormányt és a nemzetet, tehát azt a két tényezőt, mely között mindnyájunk kárára úgyis annyi az ellentét, legalább az anyagi és hasonló olyan kérdésekben terelhetnők egy irányba, amelyeknél, mint a vizek szabályozása, közlekedések javítása s egyebek, — nincsen olyan elvi kérdés, mely ellentétekre, szétválásokra vezetne.

E kívánatos harmónia biztosítása s a célul tűzött nagy feladatok megoldásához szükséges eredményes együttműködés előmozdítása annak a hivatalnak a feladata és annak a megbízatásnak a «tulajdonképpeni philosophiája», amellyel a király őt tüntette ki s amelyet ő tőle telhető odaadással betölteni is kíván.¹

Elgondolásához azt a reményt is fűzte gróf Széchenyi István, hogy az egész Tiszavölgyre, s vele a legszínisztább magyarság lakta földre terjedő ez a nagyszabású munka, főleg pedig a társulatokba tömörülő annyiféle politikai felfogású és súlyú egyén összefogása, mindezzel pedig a sokirányú magán és egyben országos érdekek szolgálata, a politika teréről jobban az annyira kívánatos alkotó tevékenység felé s a gazdasági kérdések útjára fogja terelni a lakosságot. Tartós befolyással lesz arra, hogy a józanabb elemek a gazdasági érdekek szolgálatában s ezzel a magyarság kiválásának elősegítésére is egyesüljenek.² A kialakuló harmónia pedig az ilyen eredmények eléréséhez elengedhetetlen kormánytámogatás biztosítását is elő fogja segíteni.

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetörések stb. 48. old.

² Lipthay Sándor : Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai- 79. old.

A jelentékeny munka sikerének biztosításához fölötte fontosnak tarja a központi társulat műszaki igazgatójának helyes megválasztását.

Ilyen koncepcióju nagy tudást igénylő tevékenység élére jól megválasztott olyan egyént és feltétlenül mérnököt kíván, aki nemcsak a tervezést, hanem széles hatáskörrel és teljes felelősséggel a munka végrehajtását is irányítani tudja. Barátja ugyanis a «szabad kéz hagyásnak», mely nélkül «sem felelősséget követelni, sem magát ilyes alá vetni nem lehet».¹

Az a meggyőződése, hogy nekünk is vannak kiváló mérnökeink, csak adjanak nekik szabad kezet. Tapasztalatuk is van, mert — mint írja — eleget turkálnak itthon is a mocsárban és ingoványban és e mellett nagy kérdés még, hogy olyan csekély anyagi erővel, amilyennel mi dolgozunk, tudnának-e a külföldiek megfelelő eredményeket elérni.

A Tiszavölgy rendezése, amint azt ő elképzei, különben sem csupán technikai feladat, mert azt a politikai és társadalmi körülmények annyira átszövik, hogy a külföldi csak bajjal és csak hosszabb idő multán tudna hazai viszonyainkkal megbarátkozni és sikerrel működni.

Mérlegelve pedig a Tiszavölgy rendezésénél szükséges feladatokat, s a közgazdasági fellendülés érdekében ezzel kapcsolatosan kívánatos tevékenységet, megállapítja azt is, hogy a Tiszavölgy rendezésénél a jó siker biztosítása érdekében nemcsak a technikai munkálatok elsőrendű jelentőségűek, hanem az egyéb igen fontos kérdések megoldása éppen olyan fontos és kívánatos, mint elengedhetetlen.

«Sok előmenetelt tett ugyan s kivált újabb időben a technika és e szerint a vízi mérnökség is, s nem csodálhatni némely nemzeteknek víz és mocsár fölötti diadalait eléggé ; de azért vannak nehézségek, amelyek legyőzésére, jóllehet, felfogásukra a természetes ész is elégséges, a csupa hydraulika korántsem elegendő még. Silyenek sorába a Tiszavölgyének rendezése legelső helyütt áll!»

Nem elég tehát a technikai tudás és munka, ha a feladatok megoldására irányuló tevékenység nem talál segítséget a

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 19. old.

parti lakosok odaadó támogatásában s mint írja : « lelkes vállvetésében, sőt még szellemi kifejtésében is. » Kell, hogy az arra való hajlandóság, tehát megértés, a szívós kitartással párosult szervezettség és a rendszeres tevékenységre törekvő szellem irányítsa a lakosságot a kérdés megoldásánál.

Teljes nyíltsággal megállapítja ennek során, hogy hollandi « szellem és rendszer » mellett egy közönségesebb képességű hydraula is aránylag könnyű szerrel elrendezheti a Tisza egyetemes völgyét, míg az elmaradottságunk folytán uralkodó magyar szellem és rendszer mellett — úgymond — a legnagyobb mérnöki lángész sem volna képes csak magát a Körös völgyét is a hollandi gazdasági előrehaladás fokára kifejleszteni ! »¹

Boncolva pedig a kérdés megoldásánál jelentkező efféle nehézségeket s a nálunk uralkodó szellem mibenlétét, utal arra, hogy sokan az alföldi magyarság csekély számában, mások a magyar nép dologtalanságában keresik hátramaradásunk eredő okait, s benne a kérdés megoldásának akadályait is.

Gróf Széchenyi István azonban nem fogadja el ezt a feltevést és féltő gondossággal, meg a realitásra törekvő alapos-sággal olyan találó megállapítások útján kél a neki annyira kedves alföldi magyar nép, a « keleti raj » védelmére, amely megállapítások ma is helytállóak, mert azoknak helyességét az idők is teljesen igazolták.

Elismeri nevezetesen, hogy a természettől megáldott Alföldünk háromszor annyi dolgozó lakost is elbírna, mint amennyi dologtalan és « immel-ámmal » dolgozó él rajta. De nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy sok munkaerőt pazarolnak el a vármegyei, az urasági és községi szolgáltatásoknál, a rossz utakon való fuvarozásoknál, a hajóvontatásnál és egyéb időfecsérlő munkára.

Mindenesetre eredményesebb munkát végezne a lakosság és gazdasági boldogulását is jelentékenyen elősegítené, ha kevesebbet kellene másoknak dolgoznia, ha kiművelődhethnék, ha hitelt élvezhetne, ha terményei értékének számot-

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetörődékek stb. 17. old.

tevő részét nem emésztené fel a rossz közlekedés, hanem ha a kedvező forgalom mellett gyarapodó kereslet fokozná a termények árát s ezzel nagyobb hasznót biztosítana a lakosságnak. És nem téveszthető szem elől az sem, hogy nincs nagyobb és nehezebben orvosolható emberi nyomorúság, mint a túlnépesedés. Nem feledhető az sem, hogy nem a népek számaránya segíti elő a gazdasági felvirulást, tehát nem ez, hanem a népek minősége az igazi erő. Ezért azután, bár nem ártana, ha a Tisza mentén a magyarság számaránya nagyobb lenne, mégis — mint írja — «sokkal jobban szomjazom a magyar vér kifejlését, csinosbulását s magában növekedését, mintsem, hogy kivált nagyobb számú bármily derék bevándorlók iránt különös vonzódással viseltetném».¹

Ha pedig csakugyan a gyér lakosság okozza a Tiszavidék gazdasági fellendülését, nem elég ok-e ez arra, hogy ennek a népnek az anyagi és szellemi tekintetben kívánatos fejlődését elősegítsük?

Mert ha megadjuk a minél kedvezőbb boldogulás előfeltételeit, s lesz a lakosságnak, hogy «miből», úgy napról-napra növekedni fog azok száma, akik tudni fogják, hogy «miért», és azt is, hogy kikért fáradoznak; s mi ezzel egy erőteljes színmagyar nemzedék kialakulásának vetjük meg az alapját. Ez pedig szabad és tehetős gazdák ivadéka lesz, amely sokkal több erőből fog duzzadni, mint a költségesen betelepített, gyökeret olyan nehezen verő s ezért könnyen pusztuló, bevándorolt heterogen vér.

Sokat lendíthet szerinte a lakosság szaporodásán az is, ha megszüntetjük azokat az okokat, amelyek az Alföld közegészségi viszonyait rontják, a halandóság természetes számarányait szokatlan magasra emelik s főleg a gyermekhalandóságot fokozzák. A Tiszavidék dögleletes vízáradásai és mérges párolgású mocsarai között ugyanis alig vázolhatón sok gyermek pusztul el, még mielőtt csak beszélni is megtanulna.

Ha megszüntetjük ezeket a káros okokat, s e mellett oly gazdasági boldogulást biztosítunk, melynek számosabb és

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 23—24. old.

gyümölcsözőbb házasság lesz az eredménye, úgy szerinte a Nagy Magyar Alföldön is amerikai arányokban fog szaporodni a magyar — s valóban nem lesz szükség betelepítésre.¹

Részletesen kitér különben a munkakerülés vádjára is. Elfogadja — de csak fenntartással — a magyarnak bizonyos mértékű dologtalanságát és nem tagadja, hogy különösen akkor feltűnő ez, ha a magyar nép munkakészségét egy sváb község tevékenységével hasonlítjuk össze ; — mégis meglepő bölcseséggel s jövőbelátással számol le ezzel a kérdéssel is. Szerinte ugyanis a nálunk észlelhető dologtalanságnak sokkal kedvezőbb a képe, «mintha valami szünetlen dolgozó és szörnyen izzadó nép-sokadalom tűnnék fel előttünk ; mely soha nem ül, soha nem pihen, de mindig mozog, mindig fárad», . . . « . . . »s mely e mellett soha nem lakik jól, de mindig éhezik».

Kiemeli, hogy nincs a magyarságnál általában és nincs az Alföldön általános dologtalanság, mert bizonyos munkák körül nincs kitartóbb és dolgozabb munkás, mint a magyar ! És reámutat arra is, hogy egyik népnek a természetévé vált már az, hogy mindig tevékeny, a másik csak akkor fog munkához, ha annak szükségét látja. És ha vannak is népek, amelyeknek már vérévé vált a munka, azért általában és addig, míg a népet ilyen irányban ki nem nevelték, az a mellőzhető dolgot rendszerint elkerüli. Csak akkor dolgozik, ha a szükség vagy a javai gyarapítására irányuló vágya szorítja a munkára ; egyébként pedig beéri a legszerényebb viszonyokkal ; — mint az Alföldön sárban, elhagyottan élő magyar «a falusi gatyás étellel»,² — mert nem ismer jobbat !

Ez szerinte a magyar hanyagságának kulcsa, főleg a Tiszavölgyén.²

Ámde «bírhasson minden magyar a törvény védő paizsa alatt ingatlant, de nemesit is ; ébredjen öntudatra, mely nem holdkóros hyperbólák, de világi állása józan felfogásában áll ;

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 28—29. old.

² «Kenyerre, bora, sódara van : gatyá nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap, ölmos a kézben s néha egy szívrepesztő szomorú nóta meg andalgó álom, mennyi kell — minek fölibe munka.»

³ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 24—25. old.

ismerkedjék meg a csinosodás szebb és kivált szellemi éldeletivel: és oly munkaerő fog kifejlenni e hazában a nélkül, hogy bár egy fejjel is szaporodnék abban a mai szám, miképp csak rövid idő alatt csodák fognak tűnni elő, melyeken kivált azoknak lesz oka legtöbbet bámulniok, kik az ember becséről szám szerint ítélve, nem sejtik, mily tehetség lappang a mozgásba tett szellemi erőben». ¹

A saját tulajdonon való boldogulás lehetősége a nép öntudatra ébredésének és kulturális haladásának előmozdítása, mindezzel tehát a lakosság anyagi és szellemi gyarapodásának elősegítése az olygarchasággal vádolt² gróf Széchenyi István szerint fontos része azoknak a feltételeknek, melyek a Tiszavölgy rendezése sikerét is biztosítani képesek.

«Oly roppant vízszerkezetet, mint a Tiszavölgye, sem átvágások, sem gátak egyedül, sem egyedül ingatlannak biztos bírhatása s effélék nem fognak Hollandiává varázsolni: de anyagilag és szellemileg együttműködve, bizonyosan».³

Ilyen anyagi és szellemi eszközök és feltételek egész sorozatát találjuk Széchenyi gróf munkáiban, naplóiban, beszédeiben s ezek legjobban vetnek világot mindenre kiterjedő genialis koncepciójára s korát meghaladó szociális érzékére.

Így a Tiszavölgy rendezésénél a feladat sikerének további feltételül szabja azt, hogy a munka végrehajtásához megfelelő hitel álljon rendelkezésre. Ha ez nincs meg, jobb szerinte «mit sem kezdeni». «Mert valamint, folt foltra soha nem képezhet egybehangzó tökéletest, szintúgy lehetetlen szakadozva «ma valamit és holnap ismét semmit»-féle modorral bármi egybefüggő nagyobbyszerűt hozni létre».⁴

Gróf Széchenyi István a Tiszavölgy rendezésének költségeit részben kormánytámogatásból, javarészből azonban a társulatokba tömörülő birtokosokra az érdekeltségi arány szerint háruló hozzájárulási költségekből tervezi fedezni.

Nehogy pedig az akkori időben még szokatlan ilyen teherviseléssel járó bizalmatlanság a társulati működésre zavaró-

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetörések stb. 24—26. old.

² Br. Kemény Zs: Tört. és irod. tanulmányok I. k. 170. old.

³ Gróf Széchenyi István: I. m. 28. old.

⁴ Gróf Széchenyi István: I. m. 20. old.

lag hasson, s a munkálatok végrehajtását is befolyásolja, — úgy tervezi, hogy az érdekeltek ugyan vállaljanak írásos kötelezettséget a reájuk eső hozzájárulás megfizetésére, de ne terhelje őket a fizetés kötelessége addig, amíg a munkálatok részben meg nem történtek.

A földek minősége szerint előre vállalt ilyen hozzájárulás kulcsa pedig a végrehajtott munkáknak az egyes birtoknál jelentkező és elbírálás alapján megállapított előnyei arányában legyen azután megváltoztatható, illetve helyesbíthető.

Ezzel biztosítani kívánja, hogy a teherviselés a lehetőségig igazságos legyen.

A Tiszavölgy rendezésével úgy sem juthat mindenki egyforma előnyökhöz, de legalább senki meg ne károsodjék, mert azt vallja, hogy : «Mi a lehető legnagyobb igazság címerét nem viseli, legyen nagy, legyen kicsi, igazi tartós kifejlésre nem virul soha»!¹

Amikor azután a birtokosok költségvállalása már nagyobb arányokat ér el, a kötelezettség mellett jegyzett összegre a kormány kezessége mellett ² kölcsönt kíván felvenni ; ameddig pedig a kölcsönt biztosítani képes, a munkálatok végrehajtásához a kormánytól vár előleget és ezen felül azt az összeget tervezi felhasználni, amelyet a kormány támogatásként illetve hozzájárulásként kiutal.³

A kormány kezessége mellett való hitelszerzést a központi társulat révén tervezi biztosítani.

«Ha néhány száz, tán ezer négyzetmérföld leggazdagabb európai talaj érdekeltsege egy nagy társulatba tömörülve, viszonyaiban megszilárdulva lép a külföld elé hitelköveteléssel, mi egészen más alakot nyer ügyünk ott és a tőkék versenyt indítanak számunkra. Tiszai papírokat fogunk kibocsátani talán, melyek kelendőségben a continens bármely hitel-papírjaival egy vonalban fognak állani. A magyarok tiszai papírjai lesznek a hollandi és belga földműves legkeresettebb cikkei, miben megtakarított tőkéinek elhelyezést keres. Így lesz hitelünk szilárdsága, országunk felvirágzása a résztvevő

¹ Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 62. old.

² Gróf Széchenyi István : I. m. 67. old.

³ Gróf Széchenyi István : I. m. 57. old.

népek közös érdeke és mi e közösségnek nagy hasznát vehetjük benső fejlődésünkben!»

«Ily régiókban kalandoztak eszméi a jövő nagy képén — írja Kovács Lajos¹ — és én eltelve áhítattal, érteni kezdettem, midőn mondá: feje szédül, agya elzsibbad, ha a kezdet nehézségeire gondol és arra különösen, mennyi ma ellentétes erőnek kell összesímulni, hogy ez ügyet szerencsés vágásba terelve, megindíthassa és sikerre vezethesse».

Gróf Széchenyi Istvánnak az volt különben a szilárd meggyőződése, s annak is adott kifejezést, hogy a munkálatokhoz megkívánt hitelre, a szükséges összegre szert lehet tenni ott, hol elégséges és könnyen biztosítható értékek lappanganak, mert biztosan várható nagyobb nyereség kilátásával mindig találkozódik arra vállalkozó pénz. Ha pedig ilyen nem akad, ennek szerinte a «polgári szerkezet hiányossága» az oka, ami célszerű törvények híjában, vagy ezeknek «hanyag, bizonytalan vagy visszás» alkalmazásában leli magyarázatát.

A költségcsökkentést elő lehet teremteni a Tiszavölgyében is, mert — mint írja — «a Tisza völgyében tömérdek a lappangó kincs s pedig elannyira, miképp ott nemcsak javítások, de egészen új teremtetések léphetnek életbe, miről senki sem kételkedhetik, ki előtt mindazon határtalan vízár és posvány ismeretes, mely általján véve oly roppant mennyiségű jobbnál jobb földet ront gyakran vagy borít mindig s ki másrésről azt is tudja, mily bájoló kertekké varázsolhatja a legmostohább tájakat is emberi szorgalom».²

Egy másik munkájában³ mintha ezt a megállapítását kívánná megerősíteni, amikor szellemesen buzdító, agitáló s egyben oktató tollával azt írja, hogy «aki Hollandia bájoló színeit ismeri, mellyel a munka s csak az eszes munka ruházá fel az egykor még százszorta ridegebb iszaplapályt; az lehetlenséget, hyperbólat horoszkópi enyelgéseimben nem talál. S ezért csak az marad a kérdés, a feladás, mennyit tud s mennyit mer a magyar; erejében, állhatatosságában, hon-

¹ Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. 1846—1848. I. kötet. 15. old.

² Gróf Széchenyi István: Eszmetörések stb. 20. old.

³ Gróf Széchenyi István: Pesti por és sár. Budapest, 1866. 20. old.

szeretetében bízik-e ; s képes-e érzékenyebb áldozatok tételére, melyek legfőképp abból állanak : «Sokat tenni s keveset látszani ; előállni s mégis másnak engedni az elsőséget ; legtöbbet áldozni s legkisebb köszönetet se várni ; szívben hordani mélyen a honért buzgó vért, s ne csak ajkon pengetni a hiú szót».

Ha tehát nem rendelkezik a Tiszavölgye az ilyen célra szükséges költséggel, az egyedül a lakosság hibája és bűne, mert nem szervezkedett, hogy egyesült erővel megfékezhesse a természet rendellenességeit.

Belátja, hogy a költségcsökkentés előteremtésének nagyok az akadályai, mert hol a föld értéke olyan alacsony, mint a Tisza vidékén, lehet-e várható haszonnal költségsőbb vízi munkákhoz fogni ?

Minél jobban bocsájtkozik tehát a vizsgálódó a dolgok mélyébe, annál nagyobb nehézségek, akadályok gördülnek eléje. Ha pedig nem vet számot mindennel és nem igyekszik a kérdésnek gyökereihez jutni, csak múlt sikereket érhet el, de tartósakat soha.

Ezeknek a nehézségeknek a legyőzéséhez s vele a Tiszavölgy teljes rendezésének a sikeréhez a már felsoroltakon kívül még többféle és jelentékeny feltétel biztosítására, sokirányú és odaadó tevékenységre van szükség. Ennek a révén azután az Alföld fokozatosan abba a helyzetbe fog jutni, hogy érdekszövetségekbe tömörülés mellett a saját erejéből is mind nagyobb mértékben előteremtheti a szükséges anyagi eszközöket és ezzel elősegítheti gazdasági és kulturális előrehaladását.

Ezeknek a feltételeknek, mint feltétlen szükségleteknek a felsorolását és azok indokolását pedig azzal kezdi, hogy ameddig az ősiség meg nem változik, a kisebb birtokosok nem lehetnek teljes biztonságban allodialis földeikkel. Ez ideig pedig — amint azt megállapítja — «keleti indolentiánknál fogva» nem is alakulhat ki olyan lakosság, mely egyfelől többet dolgoznék és többet fogyasztana s mindezzel fokozná az ország productiv erejét. Másfelől pedig értékelni és odaadóan gondozni tudná azokat a hatalmas gátakat, egyéb vízi építményeket és műveket, amelyek létesítése és állandó jó-

karban tartása nélkül a Tiszavölgy tökéletes rendezését még csak elképzelni sem lehet.

A birtokminimum meghatározását szintén kívánatosnak tartja, nehogy a földek túlságos feldarabolhatásával tulajdonosaik tönkrementetésének lehetőségét elősegítsük s ezzel egyben megszakadjon a gazdaságilag életerős birtokosságnak a vízi-építmények mentén kívánatos az a láncolata is, mely arra szükséges, hogy a vízi-művek fenntartását az egész vonalon biztosítani tudjuk.

A népnevelés, s mint írja: «a minden osztályzatra számított» . . . «tanodák szükségét senki nem tagadhatja». «Nincs nagyobb hatalom, mint egy milliókra rúgó nép szellemi fejlettsége, aminthogy nincs a nemzetgazdaságnak sem biztosabb és tartósabb alapja, mint ha a lakosság értelmi színvonalára elég magas fokra jut.»

«Neveletlen, műveletlen néppel» — így ír — «oly nagy-szerű kertet alkotni akarni, mily kertté a Tiszavölgyét kifejteni lehet, valóságos Döbrögi-féle elbizakodottság.»

«Mintha bizony nád és zsombék között virulhatna szelídebb virág, vagy fejledező civilisatio útjában nem állana röpök és betyár!» «A nemzetnek javulni kell.» «A javulás alatt azonban itt nem egyedül az erkölcsiség magasabb állását értem, de értem az emberi alkotó tulajdonok azon egyetemes kifejtését, amelyre képes az emberi nem s amely nélkül soha nem emelkedhetik kellő magasságra!»¹

«Csak tőlünk függ, virágzó kerteket, szorgalmasan működő gyárat, és szabad embereket állítani oda, hol maróka és farkas lappang, szomorú jószág teng és szolgánép henyél.»²

A nép szellemi kifejlődésével arányban kell azután tágulnia a politikai és mozgásszabadságnak is. Bízunk is ennek bekövetkeztében.

«Nem akarok csüggedni azon reményben, hogy alkotmányunk napról-napra tágasabb és biztosabb alapra fog állani.»³

Nagy szükségét látja mind ennek okából annak, hogy

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 27. old.

² Gróf Széchenyi István: Stadium 247. old.

³ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 35. old.

műveljük az alföldi magyar népet s az anyagi gyarapodás után okos eszközökkel való törekvésre és okszerű életre neveljük. Mindehhez pedig a bölcs útmutatások és tanítások szép sorozatával szolgál.¹

A kevéssel megelégedés — így ír — mindenesetre egyik biztosítéka az emberi boldogságnak, mert aki kevéssel megelégszik, az szerinte szerencsésebb, mint az, akit szűkösebb körülmények között ki nem elégíthető vágyak gyötörnek.

Ez a tétel azonban — szerinte — nem jelenti azt, hogy szorgalmunk és képességeink révén ne iparkodjunk az anyagiakban gyarapodni, magunknak a boldogulás feltételeit minél kedvezőbb arányokban biztosítani. Tudjunk azonban józanul élni, az élet kellemességeit mérséklettel élvezni, hogy akkor, ha szüksége jelentkezik, azt jó kedvvel nélkülözni is képesek legyünk.³

Egy helyütt így ír: «Ha Urunk Fejedelmünk hozzám így szólna: ,vegye Ön itt e láda kulcsát s merítsen abból minden visszafizetési kötelezettség nélkül annyit, mennyi kell a Tiszavölgy rendezésére, hadd vigadjon az én jó tiszai népem': én bámulva e nagylelkűséget, azt mégsem fogadnám el! Mert a Peru-féle kész arany — és erre jól figyeljetelek drága honosim — ha pillanatra felvidít is, bizonyosan öl, mert csak az olyan arany terjeszt áldást s tartós megelégedést a népekre, mely a munkának, mely a szorgalomnak gyümölcse». ³

Az egyformán kitartó szorgalom és a munkás tevékenység vezethet csak boldogulásra. Az általános közöny és olyan felfogás, mely kevés igény mellett munkátlansággal jár, nem biztosíthat pezsgő életet, csak olyan letargiát, mely a népek függetlenségét is veszélyezteti.

Ha ezzel ellentétben százezrek és milliók igénye emelkedik az étellel szemben, az csak a több és értelmes munka fokozott eredményeivel elégíthető ki. Azért szükséges a nagyobb tevékenység és azért a népnevelés, hogy ne állatias módon tengesse életét a magyar, hanem hogy kielégíthesse fokozódó életszükségeit.

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 35. old.

² Gróf Széchenyi István: I. m. 36. old.

³ Gróf Széchenyi István: I. m. 67. old.

Bele kell azonban csepegtetni a magyar nép gondolkodásába azt is, hogy «nem az az okos, aki nem szerez, hanem az, aki szerzeményével mérséklettel és nemesen tud sáfárkodni».¹

Ahhoz pedig, hogy az alföldi nép szellemi kifejlését elősegíthessük s ennek során más szellemet is nevelhessünk az alföldi magyar népbe, mindenekelőtt az anyagi boldogulás előfeltételeit és eszközeit kell megteremtenünk, mert az Alföldön ezt másként biztosítani valóban teljes lehetetlenség.

A reformok között szükségeseznek jelzi a jelzáloghitelintézeteket, mert ezek nélkül nem mozdulhat meg az «egyes sem, annál kevésbbé az egész nemzet».

Egy másik szükségletnek tartja — mint azt már fennebb is láttuk — a gazdasági élet minden ágára kiterjesztett érdek-társulást, az egyesülést, a szövetekezést. A gazdasági boldogulás feltétele szerinte: «a haza vagyonosabbjainak őszinte egyesülete, az anyagi és szellemi erők együttműködése».

«A nemzet életébe vágót — mint írja — csak az egyesület lelke bír kivinni diadallal».

Ilyen egyesületekre, más szóval szövetezetekre most nagy szükség volna, mert «az önkény békóitól megszabadult, de a törvény és rend parancsai iránt hódolni csak most kezdő nemzet s egyes polgár kevésbbé képes valami nagyot s kivált állhatatossággal járótt kivinni». Szükség volna azért is, mert megszűnt az az idő, amikor parancsra vak engedelmességgel munkálkodtak együtt az emberek és mert másfelől «a minden diadalmaskodó polgári közlélek» még korántsem művelődött ki annyira, hogy pótolni tudná azt a munkaeredményt, amit azelőtt az engedelmességgel teljesített közös tevékenység végzett.²

Másutt reá mutat, hogy «mennyi dicsőt vihetünk mi ki Magyarországon egyesületek által», hozzáfűzi azonban, hogy «csak oly egyesületekkel lehet nevezetesebbet kivinni, amelyekből egy rendnek capacitása sincs kirekesztve, t. i. oly egyesületekkel, melyek eddigelé nálunk még nem léteztek», s

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 37. old.

² Gróf Széchenyi István: A selyemről. Pesth. 1840. 26. old.

— mint tovább kifejti — nem is lehetnek mindaddig, amíg mi nem szokunk ahhoz, hogy az ilyen szervezetekben a legalsóbb rendű néposztállyal is együttműködünk s amíg ehhez a munkásságunkhoz nem zabolázzuk «szenvedelmeinket», nem fegyvelmezzük lelkünket.¹

A feltételek között s a gazdasági boldogulás érdekében az akadálytalan közlekedés lehetőségének biztosítását mindenekfölött sürgősnek tekinti. Mit ér a vízártól megmentett sok mezőföld, mit a kulturális előrehaladással és a gazdasági fejlődéssel gyarapodó termés és árú, ha nem tudjuk a fölösleget tovább szállítani. De vajjon tud-e pezsgő élet kifejlődni az országban, elképzelhető-e egy nagyobb arányú gazdasági fellendülés addig, amíg az akadálytalan közlekedés lehetőségét, a forgalom lebonyolítását nem biztosítottuk?

«Közlekedések nem egyebek, mint üterek, melyek ha szabadok, a test virágzik, ha tespednek, lankad az egész organismus is!»²

Még a hollandiai benyomások hatása alatt 1840 táján számos csatornáról, nagy csatornahálózatról álmodik. Azt óhajtja, hogy legyen az ország «vízcsatornákkal keresztül-kasul szeldelve, mire alkalmasabb táj a földtekén alig van, s minek eszközlése után minden határnak most sokszor anynyira elszigetelt kincse rögtön s szinte egy árra az egész haza sajátja legyen».³

Kétségtelen, hogy ekkor főleg a Nagy Magyar Alföldet kívánja csatornákkal behálózni. Kovács Lajos szerint gróf Széchenyi István lelkében a Tisza és mellékfolyóinak rendezésénél az átvágások és töltések készítése az ezen kérdés anyagi oldalának is csak alfája, első kezdete volt. Elgondolásában a Tiszavölgy gazdasági berendezését a csatornázásra és az öntözés rendszerére alapította. Lelki szemei előtt a magyar Alföld nagy síksága, mint apró szakaszokban beültetett virágos kert és mint egy gazdag nép boldog tanyája lebegett.⁴

¹ Gróf Széchenyi István: A selyemről. Pest, 1841.

² Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 35—36. old.

³ Gróf Széchenyi István: Pesti por és sár. Bpest, 1866. 127. old.

⁴ Gaál Jenő: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. Bpest, 1903. 313. old. és Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. 1889. 14. old.

Amikor mégis 1848-ban az ország közlekedésügyeinek rendezésére teszi meg javaslatait, az akkor adott viszonyok gondos mérlegelése után és gyarapodott helyi ismeretei, valamint további előtanulmányai révén már azt írja, hogy közlekedési eszközül «a csatornák használatát» . . . «csak ott lehetne ajánlani, hol hajózható folyók vagy tavak között összeköttetés gyanánt szolgálnak».¹

A duna-balatoni csatorna mellett főleg a Duna—Tisza-csatornára gondol. A Duna—Tisza-csatorna különösen kedves eszméje. «Keblemet semmi sem tágítaná annyira, így ír egyik hírlapi cikkében,² mintha mindazon jó magyar képek, amelyek a Duna—Tisza közt láthatók, egy új életet árasztó derék vízesatorna mellett legnagyobb kéjjel éldelhetnék százezre javított vidékük minden előnyeit. És akkor, ha majd Tokajból és Marosújvárról is látnék érkezni Pestre hajót s Szolnokra és Szedegre hajón indulván, kies kertek és csinos házak között vinne át az út, hol a magyarságnak van legeredetibb bölcsője, mely azonban ma homokon és sárban fekszik: akkor biz egy kicsivel megint könnyülne rajtam az agyag súlya».

A Tiszának mellékfolyóit is hajózhatóvá kívánja tenni, mert — mint alább látni fogjuk — sok egyéb cél, főleg pedig a gazdasági termékek szállításának szolgálata mellett az is az óhaja, hogy a magyar kőszén eljusson az ország minden részébe s főleg az akkor már fában sok helyütt szegény s már több helyütt szalmával és trágyával tüzelő Alföldre is. Egyébként utakkal és vasutakkal tervezi behálózni az országot.

«A Tiszavölgy szabályozása legalább harmadfél millió hold leggazdagabb földet ad vissza a hazai iparnak. E roppant földhódítmánynak éppen nincs a Tiszavölgy termékeny földén a birtokosra nézve értelme, ha azok célszerű közlekedési eszközök által terményeiknek új piacot nem nyernek. Szükséges tehát egyszersmind a hajózható Tisza, Bodrog, Szamos,

¹ Gróf Széchenyi István: Javaslat a magyar közlekedésügy rendezésére. 32. old.

² Gróf Széchenyi István hírlapi cikkei. II. köt. 571. old.

Körös és Maros folyók rendezése, szükséges a debreceni, miskolci, szegedi, aradi vasút». ¹

A közlekedési hálózat széles koncepciójú tervének megalapozását a főerek irányának helyes megállapításában látja, mely irányok kijelölésénél ő maga — mint azt egyik beszédében kijelentette — sohasem vett figyelembe «sem várost, falut, megyét, de a legkisebb provinciaális érdeket sem, hanem mindig csak a hazát». ²

A fővonalak irányának eldöntésétől függ azután, hogy a további közlekedési eszközök vezetése milyen legyen.

Egy nagyszabású hálózat jövője lebeg lelki szemei előtt, amelynek ellátására az ugyancsak egy beszédében kifejezésre jutott álláspontja szerint egyedül az állam ³ s egyedül a közérdek szolgálatában hivatott. Ennek figyelemben tartásával kell azután szerinte a vasúti vitelbért is a gazdasági szükséglet igényei szerint megállapítania. ⁴

«A vasutak» — így ír — «sok vidéken új viszonyokat fognak alakítani, azok fogják pusztáinkon a telepedések irányát, gazdaságunk rendszerét elhatározni.» ⁵

Széchenyi tehát végeredményében hajózhatóvá kívánja tenni a Nagy Magyar Alföld folyóit és egyiket a másikkal csatornák útján összekötni; egyébként pedig vasúthálózatot és kocsitakat szán az Alföldre is. Az Alföld betelepítését, az addigi gazdálkodás módjainak és eljárásainak megváltoztatását és kifejlesztését pedig a hajózható folyók, a vizeket összekötő csatornák, a vasutak és az úthálózatok rendszerében, meg öntöző berendezések létesítése mellett képzei. Ezek kifejezett tervszerűséggel, technikus koncepcióval és kivitelben azonképpen épülnének, mint ahogy Hollandia lett virágos kertté csatorna-hálózata között.

Az ekként létesíteni gondolt közforgalmi eszközökön tervezni azután többek között a szenet is elszállítani az ország

¹ Gróf Széchenyi István: Javaslat a magyar közlekedésügy rendezéséről. 18. old.

² Gróf Széchenyi István beszédei. 619. old.

³ Gróf Széchenyi István beszédei. 107. old.

⁴ Gróf Széchenyi István beszédei. 105. old.

⁵ Gróf Széchenyi István: Javaslat stb. 19—20 old.

minden részébe, különösképpen pedig az Alföldre. Egyfelől, hogy a gazdasági előrehaladás e fontos eszközét az ország minden lakosának lehetőleg olcsón biztosítsa, másfelől pedig azért, hogy gátat vessen az ország erdőségei, az Alföld még itt-ott megmaradt természeti díszei további pusztulásának.

«Magyarország tére alatt tudtomra szinte mindenütt van kőszén; s noha legnagyobb része az eddig ismertnek nyers — de tán csak azért, mert nem keresik elég mélyen.»¹

«... hadd éljenek a fák s hadd jöjjön napvilágra a kőszén, mellyel az egész ország beéri; s kimondhatatlan olcsón csak legyen az lakosai által Istentől rendelt céljához bírva...»

Ekként — szerinte — tartósabb melegre hevül és barátságosabb egységbe forr majd össze a magyar nemzet, mintha tüzelőszerű fáit pusztítva, anyaföldjét rontja; és mintha a föld díszt, a fákat vágja, hogy tüzelőanyagja legyen, mikor a föld alatt elég hőforrás áll rendelkezésére.²

Az Alföld érdekében kívánja megakasztani a hegyvidék erdőségeinek pusztítását is, mert ezzel a Tisza és mellékfolyói medrének hordalékkal való kitöltését s az árvizek rombolását mérsékelheti. Az volna tehát legfontosabb eszköze a hegyvidék és az Alföld Széchenyi részéről az előzőkben hangoztatott «barátságosabb egységbe olvadásának», ha a Kárpátok minél kevesebb hordalékot, árvizet s mindezzel kevesebb bajt zúdítanak az Alföldre.

«Sokan a Tiszavölgy mindinkább elaljasodását legfőképp az erdők általjános elpusztításának tulajdonítják, amelyhez képest a meztelen hegyekről leszakadozó föld és porond mind erősebben betöltené a lapályban folyó és alig hömpölygő vizek medreit. És ebben alkalmasint igazuk van! Tegyen tehát e tekintetben is minél előbb rendet a törvényhozás».³

Nem jelent ez pedig mást, mint hogy hozzon az országgyűlés mielőbb törvényt az erdők fenntartása érdekében.

Azt a törvényt sürgeti tehát Széchenyi gróf, amelyhez

¹ Gróf Széchenyi István: Pesti por és sár. 123. old.

² Gróf Széchenyi István: I. m. 127. old.

³ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 66. old.

egy igen jelentékeny erdővagyon pusztulása után csak 1879-ben jutott az ország !

És akkor is a politika befolyása alatt nem minden erdőre egyaránt hatályos formájában. A szabad forgalmu erdőbirtok fahasználatait ugyanis a politikai akadályok miatt nem korlátozta az erdőtörvény s ezzel szabad utat engedett egy nagy nemzeti vagyon számottevő részének, s közte majdnem az összes alföldi erdőknek elpusztulásához.

Pedig az alföldi erdőket, az Alföld természeti díszeit különösen nagyon féltette gróf Széchenyi István, amint sürgette a síkfeld fásítását ! Hozzá is fűzi előbbi kijelentéséhez, hogy : «aki a Tisza vidékét ismeri, s azonkívül is látott valamit már, s veleje nem forr poetai lázban, hanem tudja, mennyire szebbítheti emberi kéz a legképtelenebb rónaságot is, nem foghatja meg, mint gyűlölni az ottani lakos az élő fát annyira ! Pedig hogy gyűlöli, nincs kétség, mert másképp legalább a nevendéket ápolná, hol felnőtt nincs és gondjai közt legalább e kis egyszerű igazság jutna eszébe, hogy : századi lombos ott nem lehet, hol a fákat már serdülő korukban megbénítják, sőt kivágják !»

A selyemtenyésztés közgazdasági érdekekből annyira fontos kifejlesztésének szolgálatában nagyon propagálja a szederfaültetést is. Fasorok céljára, dülők szegélyezéséhez, gyepük létesítésére, csoportokban való ültetésre ; s nemcsak fa, de bokor alakjában való alkalmazással.¹

«Kimeríthetetlen mennyiségű szederfák ültetése, ápolása, fenntartása tehát hazai kötelesség, ha kötelesség a honi gazdagulás s ekkép a nemzeti erő minden s még legkisebb forrását is megnyitni.»²

Kiemeli, hogy a mezőgazdaság védelmében szélfogóként, épp úgy a legelők javításánál, a fásítások kiváló szolgálatot tehetnek.

¹ Cenki birtokán 16,096 drb suhángot ültetett ki csoportokban, fasoronként és dülők szegélyezésével. Beültetett ezenkívül 8064 négyzetölvet szederbokrokkal és 3686 öl hosszú gyepüt létesített szederből. — Gróf Széchenyi István : A selyemről. Pest, 1841. II. old.

² Gróf Széchenyi István : I. m. 25. old.

«Roppant legelőink, valamint tág gabonás mezeink igen nagy fogyatkozása a minden árnyék nélküli, s igen nyílt lét ; fák ültetése tehát részint legelőink javítására, részint mezeink oltalmazására a nagy szelektül, — ha valahol, — valójában nálunk áll napirenden.»¹

Amiről tehát a leginkább reá utalt Alföldet illetőleg legutóbb gondoskodott a törvényhozás,² — már gróf Széchenyi sürgeti.

El is ítéli azt az alföldi gazdát, aki nemcsak nem igyekszik a vízlevezetések elősegíteni, de nem törekszik arra sem, hogy a birtokát befásítsa, természeti díszekkel ellássa, az eszmei virágos kert színeibe öltöztesse.

«Ki az alföldi róna és mocsárság közt — mi a helyzet kellemeit illeti — tökéletesen kielégítve érzi magát, s viszont nem törekszik legkisebb színekkel ruházni fel tájékát, annak ereiben lehetetlen, hogy néhány száztuli daru, farkas, vagy kacsza vér ne lappangjon!»³

A munkáiban az Alföldre nézve annyiszor hangoztatott eszmei virágos kert kialakításához fontos feltételként szabja azt is, hogy az Alföld feldarabolásánál és betelepítésénél a gazdasági egység megállapítása megfelelő legyen. Ez a megfelelő megoszlás egyik biztosítéka annak is, hogy a lakosság még szikes földeken is jó sikerű fásításokat végezhet, feltéve, hogy jól megműveli a talajt és szeretettel gondozza a fákat.

Amit tehát ma a kísérleti telepek igyekeznek igazolni a bizalmatlanoknak és kételkedőknek, azt gróf Széchenyi István már akkor vallotta, s kifejezésre is juttatja, amikor ezeket írja :

«Székes-földeken, homok-buckák közt csak anyai gond és szorgalom nevelhet fát.» Ily gondot pedig, mint az ellenmondást nem szenvedő tapasztalás mutatja, semmi, de semmi nem fejt ki általában és valódi sikerrel, mint : «A saját birtoknak varázsa; s pedig oly birtoknak, mely sem felette nagy, sem felette kicsi ; de éppen elég oly háznépnek eltartására, mely

¹ Gr. Széchenyi István : A selyemről. Pest, 1841. 24. old.

² 1923. XIX. t. c. Az alföldi erdőtelepítésekről és a fásításokról.

³ Gróf Széchenyi István : Pesti por és sár. 1866. 124. old.

nem tesz és ír rendelkezéseket, nem parancsol, hanem maga forgatja az ekeszarvat, ásót és kapát».¹

A szikes-földek fásításának propagálása mellett mily bölcс tanács ez az akkor még szinte érintetlenül volt Alföld nagy térségeinek földarabolásához, helyes megoszlásához. Értékes útmutatás az akkor úgyszólván néptelen Alföld betelepítésének módjához !

Sajnos, az utódok nem fogadták meg e bölcс tanácsokat.

Az országban, de főleg az Alföldön lépten-nyomon tapasztalható könnyelmű fapusztítást oly «abderitai tett»-nek nevezi, «mely a közneheztetés legszigorubb bélyegét érdemli». Ezért azután a természet védelmének szolgálatában szigorú kíméletet követel az Alföldön még meglévő erdőnek is.

«Ha meggondoljuk, — így ír — mily külön s ellenkező esetek fordultak meg századi lombosok árnyékai alatt, mennyi boldogságnak s kínnak voltak tanui, mily jó és rossz idők változtak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni s lelépni ismét ; nem, de ha csak egy pillanatig tekintünk is a mindenségbe, hol a mult és jelen, s a legkisebb a legnagyobbval oly szoros kapcsolatban áll, lehetetlen azokat, tán nem minden érzésnélkülieket, s tán atyáink által ápoltakat, minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk ; s lehetetlen legkisebb vágyat sem éreznünk : utódaink számára ha nem többet legalább egy fát ültetni.» . . . «Minden, mi szebbíti földtekénket, bármi kicsi legyen is, a mindenséget tökéletesíti, s boldog, ki ezt tiszta lélekkel eszközli, mert emberi céljához legközelebb járult.»²

Fahasználatot csak rendszeres erdőgazdaság keretében s csak akkor vél megengedhetőnek, ha elég az erdő s ha meg van a kulturális érzék ahhoz, hogy nem tévesztik szem elől a természet védelmének cultusát, a természeti alkotások fenntartásának nagy jelentőségét sem.

«Égettessék fa is — így ír — azonban hol elég van ; hanem csak azon előre gondolkozó kíméléssel, mely az erdők józan elrendelésén felül nem csupán a száraz hasznót, de még azon

¹ Gróf Széchenyi István : Pesti por és sár. 22. old.

² Gróf Széchenyi István : I. m. 122—123. old.

egykori erkölcsi kellemet is tartja szem előtt, mely megmentett agg fákkal függ össze.»¹

Amikor pedig főleg az Alföldön kíméletet követel a természeti alkotásoknak, nemcsak azt kívánja, hogy a kőszénfűtés behozatalával ellensúlyozzák a fűtéssel kapcsolatos fapusztítást, de megakadályozzák azt is, hogy a szalmát fontosabb gazdasági rendeltetése helyett ily célra használják.

«Mennyire emelkedett Anglia, mióta sem szalma-, sem fa-tűzzel nem él, hanem mind erőműveit, mind szükségeit s házi kéjeit a kőszénnek állhatatos s így mindent meggyőző tüzével forgatja, pótolja, eszközli!»

«... semmi egyéb mint kőszén vete határt azon irgalmatlan fagyilkolásnak, mely azelőtt Anglia virányait szintúgy díszteleníté, mint mai napokban még mindig lealázza azon vidékek tekintetét, sőt sokat csúf kopárságra kárhoztat, hol nagyobb számban telepedik ember.»

«... Anglián kívül — mely azóta büszkélkedik a növénykirályok oly nagy, s külön számával Európa minden vidéke fölött, mióta kőszént helyezett fa helyébe — jelenleg sehol sem lehet, egyes eseteket kivéve, egyszerre s úgyszólván egy ponton a legnagyobb civilisációnak, s a leghájlóbb vadonságnak is közepette létezni.»

«... most Angliában, hol a kinőtt egészséges vén fát ereklje gyanánt tekintik, senki nem képzelheti, mily barbár kezek, vagy inkább mily «Marat»-fők lehettek azok, melyek egy kis előítélet miatt annyi életet sírba gázolhatának.»²

Széchenyi gróf tehát közel 100 évvel előzte meg azt a természetvédelmi cultust is, mely ma egész Európát átlengi, s nálunk is derengeni kezd. A Nagy Magyar Alföld természeti díszének gyarapítását, s azok védelmét pedig azóta sem foglalta szebb szavakba és nem állt azok védelmére senki oly lelkesen, mint gróf Széchenyi, amikor a természetért rajongó érzéseivel ezeket írja :

«Mennyivel szebb a szabadság s jutalmazottabb a hon-szeretet bájteli virányok mint rideg homokbuckák közt, s

¹ Gróf Széchenyi István : Pesti por és sár. 129. old.

² Gróf Széchenyi István : I. m. 120., 121., 122. old.

mennyivel nagyobb boldogságra emelkedhetik az édes szerelem is, hol a természet örökké mosolygó álmakba ringatja a halandót, mint hol a táj rideg s elmulhatlan enyészetnek viseli halovány színét.»

«... azért — számtalan egyebek közt — az is kötelessége a magyarnak, felruházni hazáját a növényvilág ékeségével: ott pedig, hol százados lombosok zöldelnek még, meggondolni, s most, most míg nem késő, gondolni meg, hogy ... ledöntvén a százados csert, csak századok adhatják azt ismét tökéletes épségben vissza».¹

Ezek szerint tehát gróf Széchenyi István a fának, az erdőnek, de egyáltalán a természeti díszeknek szép szerepet szánt abban, a reformtervei között egyik legszebb elgondolásában, amellyel a Nagy Magyar Alföld népét boldoggá és megelégedetté tenni, lakhelyét és vidékét eszmei virágos kertté kifejleszteni igyekezett.

Különben, minél tovább rohannak az idők s minél messzebb távolodunk el Széchenyi korától, annál jobban tisztul a kép, s különösképpen annál terjedelmesebb arányokban, annál változatosabb és tökéletesebb formákban tűnik elő az az óriás koncepció, amellyel gróf Széchenyi István reformmunkáit tervezte s amelyekkel javítani, változtatni törekedett azon a sajnálatos ténymegállapításán, hogy: «Magyarország nem sokat számít a nemzetek sorában». És ebben a hatalmas, nagyszabású s oly lázasan végrehajtani kívánt reformmunkában is egyik legjelentősebb és legjelesebb az a sokoldalú elgondolás, amellyel a Tisza-völgyet rendezni, a Nagy Magyar Alföld népének gazdasági és socialis haladását elősegíteni, a magyar faj kiválását, megerősödését biztosítani igyekezett.

Sem előtte, sem azóta nem volt ilyen tökéletes, ilyen sokoldalú és mégis egységes terv az Alföld rekonstrukciójára, a magyarság főfészkének minden irányú kifejlesztésére, felendítésére, anyagi és kulturális felvirágoztatására. És sem előtte, sem utána senki sem tudta és nem is törekedett a nép iránt való szeretetét az erkölcsieken felül annak gazdasági

¹ Gróf Széchenyi István: Pesti por és sár: 125. old.

fellendítésére irányuló egybehangzó alkotásokkal, anyagi reformokkal úgy és olyan mértékben elősegíteni, mint Széchenyi István.

Maga is számolt azzal, hogy máról-holnapra nem lesz teljes egészében megvalósítható az Alföldet illető szép elgondolása.

«Ne várjunk rövid idő alatt nagy előmeneteleket, s csak Istenért ne higgyünk azoknak, kik rövid idő és csekély fáradság után óriásiakat ígérnek! Mert hiszen csak alacsony saláta meg a törpe retek s efféle növény nő szaporán, midőn a fejlődési cser, meg a felséges bükk csak hosszú évsor után terjeszti ki viruló lombjait a későbbi maradék fölött.»¹

Sajnálatosképpen mégis a mi szomorú sorsunk, hogy ennek a Nagy Magyar Alföldre nézve ilyen formában egyetlen és e mellett nagyszabású elgondolásnak összefüggő egészben kívánatos megvalósítását előbb a féltékenység és előre nem látás, utóbb a változott idők forgataga, azután az elnyomatás elakasztották; azóta pedig — bár nagyon sokat végeztünk — főleg az idő elégtelensége folytán és az ország közgazdasági életének nem mindig kedvezett változatos körülmények és az anyagiak híján, nem valósulhatott meg egységes, természetszerűen egybehangzó és teljes végrehajtásuk. Elmaradt ennek folyamányaképpen az eszmei virágos kertig kívánatos továbbfejlesztésük is.

Az azóta egyes részeiben, több irányban végzett jelentékeny, sikeres és igen kiváló munka a más gazdasági és kulturális feltételekstervek végrehajtásának elmaradása ellenére, ha kedvező eredménnyel járt is, nem érvényesülhetett mindenben olyképpen, amint azt a természetszerűen összefüggő, egységes koncepció végrehajtása biztosítani képes lett volna.

Mindennek folyamányaképpen az Alföld mai gazdasági és kulturális viszonyai sajnálatosképpen nem igazolják még mindenütt a «magyar faj kifejtésének», a «magyarság jövője biztosításának», a magyar nép kiválásának egészen a Széchenyi elgondolása arányában és értelmében történt be-
teljesedését.

¹ Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek stb. 68. old.

Az ő koncepciójába foglalt anyagi alkotások teljes és egybehangzó végrehajtása, valamint azok fokozatos továbbfejlesztése nélkül az Alföld különleges viszonyai között azután a Széchenyi részéről szellemieknek nevezett reformok sem voltak a kívánatos módon és mértékben biztosíthatók. Az anyagiak és szellemiek összehatásának hiányában pedig nem érvényesülhetett még az egész Alföldön egyformán a «nemzetiség kifejtése» sem. Mindenesetre nem olyan arányokban és formában, ahogy azt Széchenyi elképzelte. Pedig a vasutak mentén egy-egy kultur gócnak és körzetének ilyen értelmű szép kialakulása fennen hirdeti az ő igazát!

Gróf Széchenyi István nagy elgondolásában mélységes tudással a természet törvényeit követte, s azok logikáját sohasem tévesztette szem elől. Legkevésebbé pedig abban az elképzelésében, amellyel eszmei virágos kertté kívánta alakítani a Nagy Magyar Alföldet!

Széchenyi óta nem természetes összehangzásban, nem az egészet átfogó nagy koncepció keretében és nem mindenben a természet törvényeinek szem előtt tartásával, hanem az idők során nagyon eltérő mértékű és sikerű felkarolással, valamint egy-más kérdés teljes, talán nem egy esetben kényszerű kikapcsolása mellett s ezzel egy s más tekintetben természetellenesen alakult ki a fejlődés. Ennek a következményei pedig természetesen elmaradhatatlanok voltak és manapság már jelentkeznek is; de az ország mai sajnálatos állapotában, szűkös anyagi viszonyai között egyszerre, vagy rövid időn belül egészükben meg nem változtathatók.

Gróf Széchenyi István azt vallotta, hogy «az igazságot megtalálni semmiben sem lehet, míg tudományunkat más-honnan akarjuk meríteni, mint a változhatatlan természeti törvényekből». «Egyedül innen háramlik bölcsesség és boldogság az emberi nemre . . .» Vegyük ezért — így ír — anyagi és szellemi tekintetben egyedül a természet útmutatását kalauzul.¹ Tehát természetellenesen ne cselekedjünk!

Egyebüttl arra utal, hogy minden gyönyörűnek, nagy-

¹ Gróf Széchenyi István: Kelet népe. 176. old. és Gaál Jenő: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. Bpest, 1903. 379. old.

nak és nemesnek kútforrása a természet. Aki a természet törvényeit követi és ügyel arra, hogy hamis benyomások tévútra ne vezessék, minden dolgot, bármely fajtából elég jól végezhet el, ha rendületlenül az érett megfontolás, az állhatatosság és a hűen maradás jellemzik eljárásait.¹

Másutt figyelmeztet, hogy a természet törvényeit nem lehet «fennhéjázó» szónoklatokkal megváltoztatni»,² s hogy a természet törvényeit, ha kárunkkal egy időre mellőzhetjük is, hatásukat örökre megsemmisíteni nem vagyunk képesek, mert állandóan megtartják ruganyosságukat s így hatalmukat később annál jobban éreztetik velünk;³ amint azt az Alföldön tényleg érezzük is !

Gróf Széchenyi István nemcsak megadta mindennek megtartására az útmutatást egy, a természet rendjébe illeszkedő hatalmas conceptióban, de elég korán meg is érezte, hogy az ország dolgait illetőleg azokra az alapigazságokra, amelyeket ő ekként hirdetett, — ha mindjárt figyelmünkre sem méltatnók — egykor majd reá eszmélünk ; s hogy e mellett eljön az az idő is, amikor majd megértjük, hogy a hazafiaságtól izzó törekvéseinek természetes, bár nem egyszer és főképpen kezdetben elrejteni kényszerült rúgóit mily célok sugallták ; mert a jövőbe látó érzéssel még elég fiatalon és éppen most 100 éve ezeket a találó sorokat jegyezte naplójába :

«Meg vagyok győződve, hogy a természet titkainak felfedésében — belátásunknak Istentől nyert képessége alapján — már jelentős lépést tettünk előre, de hogy még 999 nagyobb maradt hátra, míg el nem jutunk addig a határig, a hol gondolkodó képességünk homályosodni kezd!

Boldogabb jövődő nemzedékek! A Ti nagyobb és szélesebb tudástok benneteket türelmesebbekké, szelídebbekké, erényesebbekké és így boldogabbakká fog tenni, mint amilyenek mi vagyunk !

¹ Dr. Vizsota Gyula : Gróf Széchenyi István naplói. I. kötet. 43. old. 1925.

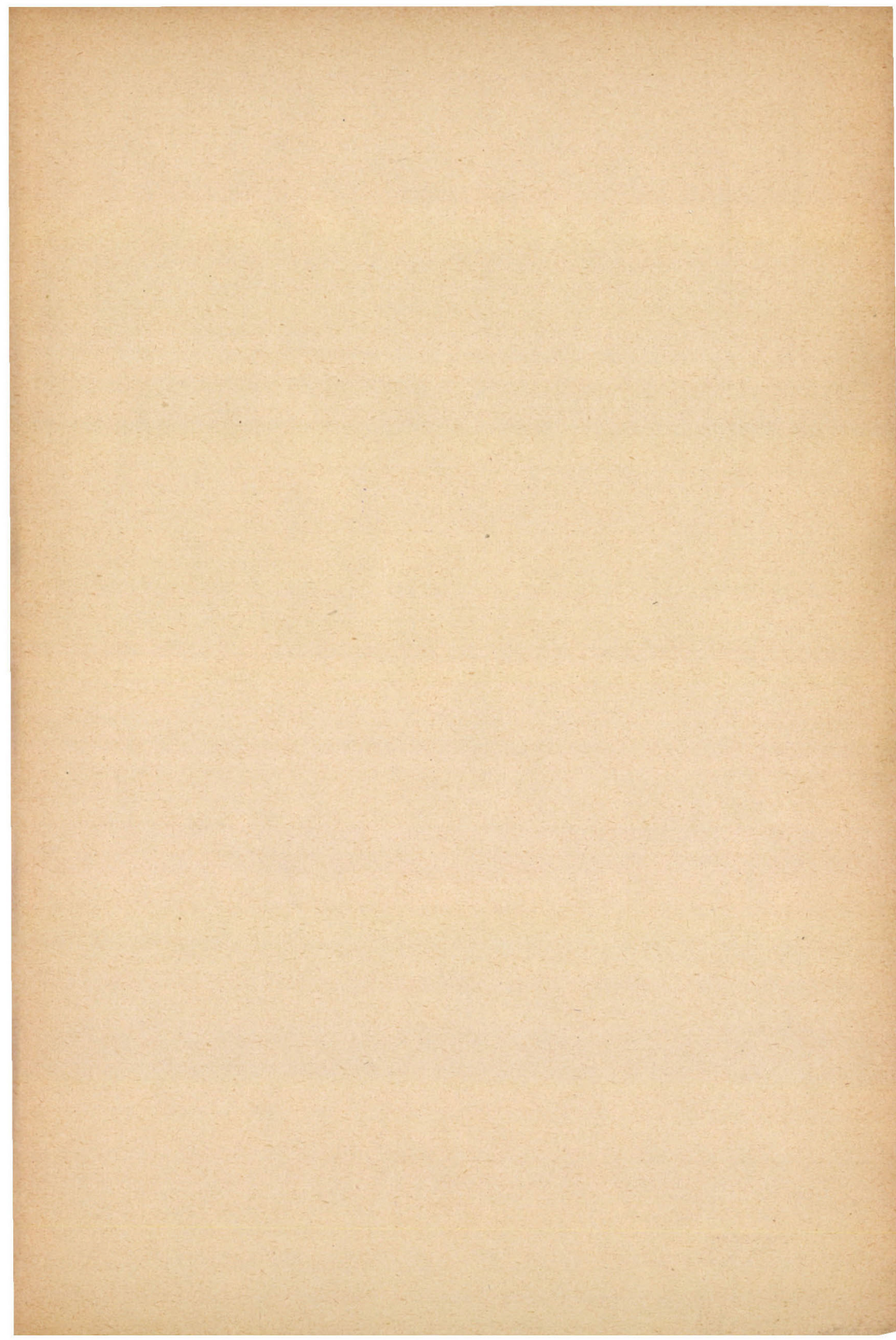
² Gróf Széchenyi István : Eszmetöredékek stb. 12. old.

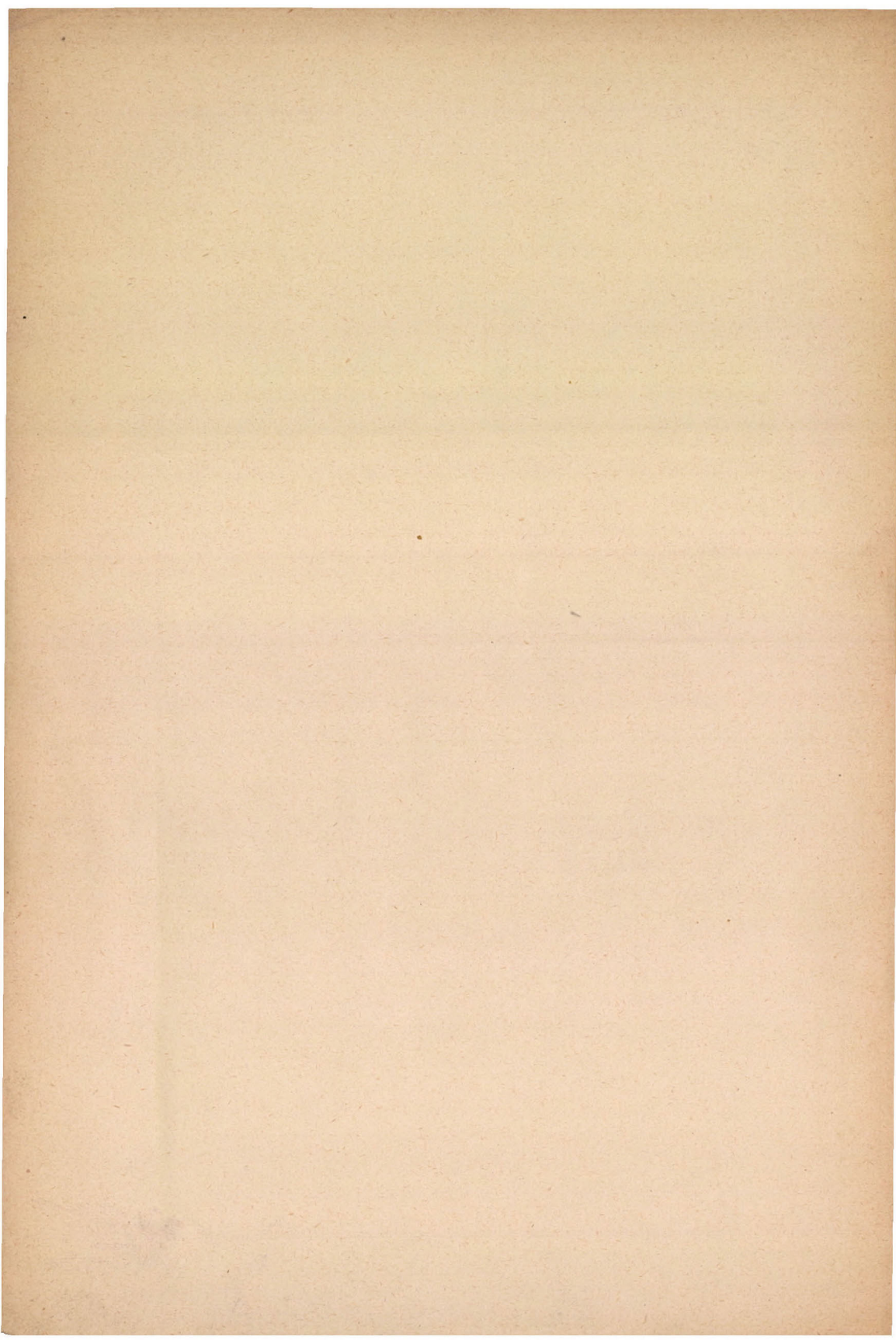
³ Gróf Széchenyi István : Stadium. 292. old. és Gaál Jenő : Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. Bpest, 1903. 379. old.

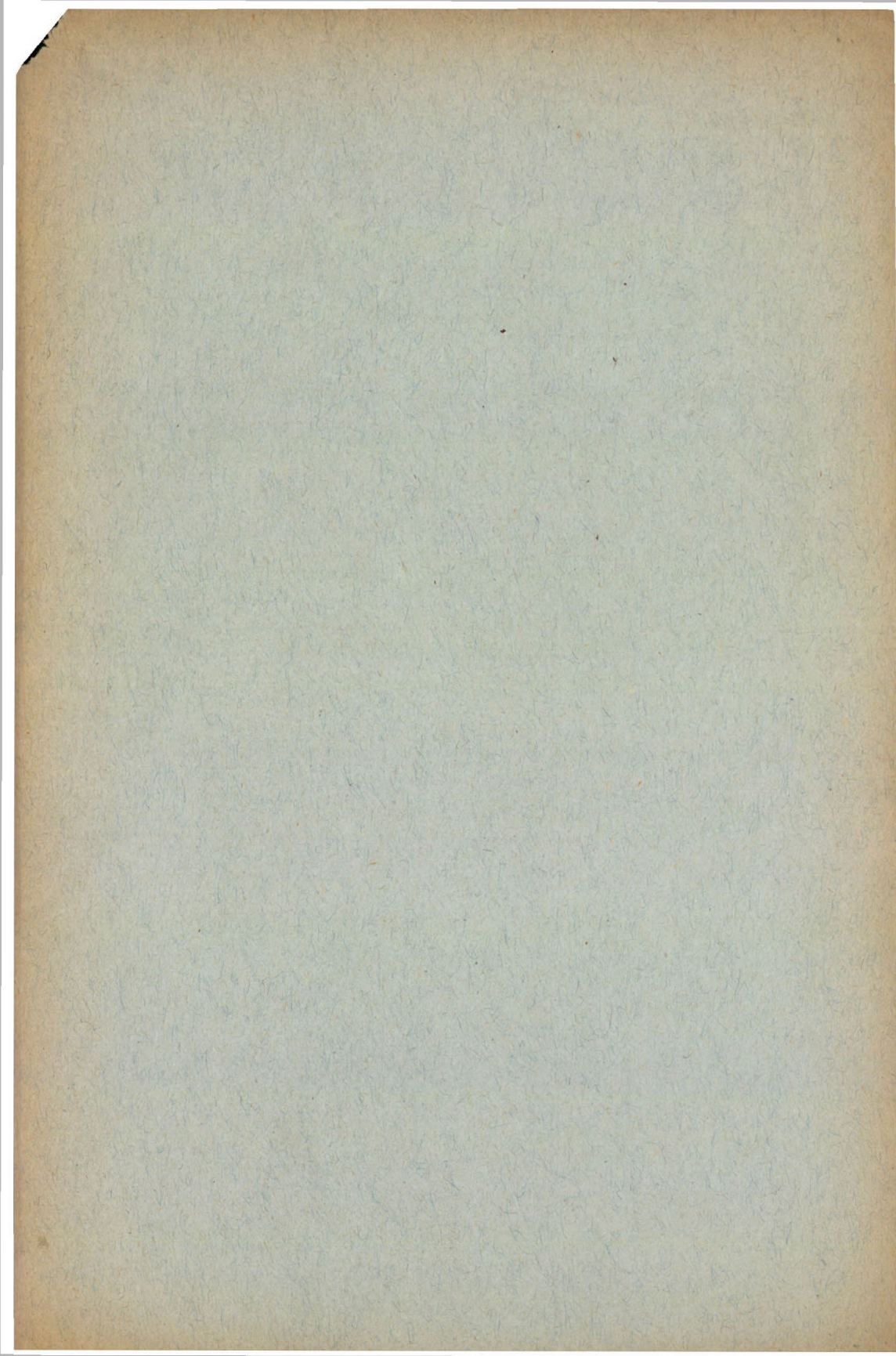
Fogadjátok egyik ősötöknek üdvözlétét, akinek a Mindenható annyi belátást és tiszta gondolatot adott — amelyért örökre hálás marad — hogy ezeket a szavakat *már* 1825-ben írhatta; oly korszakban — elhiszitek-e belátóbb gyermekek — amikor azok a szent szövetség részéről mint agyrémek elvetve — ha nem rejtem el azokat — engem abba a veszélybe dönthettek volna, hogy álmodozónak nyilvánítsanak, vagy mint csalót bezárjanak.»¹

¹ Gr. Széchenyi István: Írott naplói 1825. évi kötetének 65. lapján német eredetiben.

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA.